

TRƯNG BÀY VÀ ĐỔI MỚI TRƯNG BÀY BẢO TÀNG

NGUYỄN HẢI NINH*

TÓM TẮT

Trưng bày là một trong những kênh kết nối hoạt động của bảo tàng với khách tham quan. Trưng bày bảo tàng hiện đại đã và đang dẫn hướng các hoạt động về cộng đồng, vì cộng đồng và dành cho cộng đồng. Thực tế hoạt động của các bảo tàng cho thấy, các trưng bày, dù ngắn hạn hay dài hạn, luôn cần có sự đổi mới trong nội dung, kỹ thuật, hình thức thể hiện cũng như cách tiếp cận nhằm đáp ứng nhu cầu ngày càng cao của công chúng. Để thực hiện một trưng bày có hiệu quả tốt với xã hội, bên cạnh một ý tưởng tốt, bảo tàng cũng cần tuân thủ các quy trình khoa học bảo tàng học.

Từ khóa: trưng bày; đổi mới trưng bày; hiện vật; cộng đồng.

ABSTRACT

Exhibition is one of a main link between museum activities and audiences. Modern museum exhibition had and have been focusing its activities on community, for community and by community. Current activities of museums show that exhibitions – short term or long term – always need renovate in content, techniques, outside expression, as well as approach to meet with the highly demand of audiences. To implement good effect to society, beside a good idea, museum needs to follow the scientific procedure of museum study.

Key words: Exhibition; Exhibition Reform; Artifact; Community.

Bảo tàng với các trưng bày phục vụ công chúng như ngày nay, được cho là xuất hiện đầu tiên ở châu Âu. Bảo tàng Ashmolean của trường Đại học Oxford, Vương quốc Anh, mở cửa vào năm 1683, là một trong những bảo tàng đầu tiên do một cơ quan nhà nước mở cửa phục vụ lợi ích công cộng. Từ đó đến nay, các bảo tàng đã phát triển không ngừng, cả về số lượng và loại hình, đặc biệt là ở phương Tây. Ở Việt Nam, các bảo tàng đầu tiên được xây dựng từ đầu thế kỷ XX, như bảo tàng Nghệ thuật Phương Đông ở Hà Nội - năm 1910 (sau được đổi tên là Bảo tàng Luis Finot, nay là Bảo tàng Lịch sử quốc gia), Bảo tàng Henri Parmentier ở Đà Nẵng - năm 1919 (nay là Bảo tàng Điêu khắc Chăm Đà Nẵng) và Bảo tàng Blanchard de la Brosse ở Sài Gòn - năm 1929 (nay là Bảo tàng Lịch sử Thành phố Hồ Chí Minh). Bảo tàng công lập được thành lập gần đây nhất là Bảo tàng Mỹ thuật Đà Nẵng, cùng một số bảo tàng ngoài công lập tại Hà Nội và thành phố Hồ Chí Minh.

1. Loại hình bảo tàng và một số mô hình trưng bày

Có nhiều cách thức phân loại trưng bày bảo tàng, phân loại theo chủ đề trưng bày, theo sưu tập hiện vật hoặc theo hình thức quản lý của bảo tàng,... Tuy nhiên, về cơ bản, các trưng bày bảo tàng trên thế giới thường được phân loại theo 4 nhóm chính như sau:

- Bảo tàng trưng bày về lịch sử xã hội: Loại hình bảo tàng này trưng bày về quá trình hình thành, phát triển của các mô hình xã hội, quốc gia hoặc các thời kỳ lịch sử của một cộng đồng cư dân, trưng bày về các anh hùng dân tộc, các cá nhân ưu tú có ảnh hưởng trong xã hội hoặc giới thiệu kết quả khảo cổ học... Cán bộ nghiên cứu trưng bày ở các bảo tàng này thường là các chuyên gia trong lĩnh vực lịch sử xã hội, các nhà sử học... và được đào tạo thêm chuyên ngành bảo tàng học. Bảo tàng thuộc loại hình này gồm các bảo tàng lịch sử quốc gia, như: Bảo tàng Lịch sử quốc gia Nga; Bảo tàng Lịch sử quốc gia Hoa Kỳ; Bảo tàng Quốc gia Ai Cập; Bảo tàng Lịch sử quốc gia Singapore,... Bên cạnh đó,

* Cục Di sản văn hóa

còn có các bảo tàng lịch sử tỉnh, thành phố (một số nước thường gọi là bảo tàng tổng hợp),... như: Bảo tàng Lịch sử Bang Washington, Hoa Kỳ; Bảo tàng Lịch sử London (Anh); Bảo tàng Lịch sử thành phố Moscow (Nga).

Ở Việt Nam, loại hình bảo tàng này chiếm số lượng lớn, đặc biệt là các bảo tàng tổng hợp ở các tỉnh, thành phố (Bảo tàng Hà Nội, Bảo tàng Quảng Ninh, Bảo tàng An Giang, ...).

Cũng thuộc loại hình này, một số bảo tàng được xây dựng với mục đích trưng bày 1 hiện vật duy nhất, như Bảo tàng Vasa (Thụy Điển), trưng bày về con tàu buôn cổ Vasa, lịch sử hình thành cũng quá trình sử dụng và cả những truyền thuyết liên quan. Bảo tàng về các anh hùng dân tộc, như Bảo tàng Hồ Chí Minh (Việt Nam); Bảo tàng và Thư viện tổng thống Abraham Lincoln (Hoa Kỳ) hoặc bảo tàng về một người bình thường, nhưng câu chuyện cá nhân họ có ảnh hưởng lớn đến xã hội, như Bảo tàng Anne Frank (Hà Lan) kể câu chuyện của một cô gái Do Thái sống trong thời kỳ Đức quốc xã.

- Bảo tàng trưng bày về lịch sử tự nhiên: Loại hình bảo tàng này trưng bày các nội dung liên quan đến sự hình thành, phát triển của tự nhiên, bao gồm các chủ đề, như động vật, thực vật, các hệ sinh thái, địa chất (mỏ, khoáng sản,...), cổ sinh vật học và khí hậu học... Cán bộ nghiên cứu trưng bày ở các bảo tàng này thường là chuyên gia trong lĩnh vực tự nhiên và được đào tạo thêm chuyên ngành bảo tàng học. Bảo tàng thuộc loại hình này gồm các bảo tàng lịch sử tự nhiên, bảo tàng chuyên ngành khoa học..., như: Bảo tàng Lịch sử Tự nhiên Smithsonian (Hoa Kỳ); Bảo tàng Lịch sử Tự nhiên Pháp; Bảo tàng Lịch sử Tự nhiên Anh; Bảo tàng Khoa học London (Anh); Bảo tàng Khoa học thành phố Nagoya (Nhật Bản); Bảo tàng Quốc gia về Tự nhiên và Khoa học Tokyo (Nhật Bản); Bảo tàng Thiên nhiên Việt Nam, Bảo tàng Địa chất (Việt Nam), Bảo tàng Hải dương học (Việt Nam)...

Ngoài ra, cũng có nhiều nơi trên thế giới phát triển loại hình bảo tàng sinh thái. Các bảo tàng này thường hoạt động như các trung tâm bảo tồn thiên nhiên, có mở rộng các chương trình thăm quan và giáo dục cho công chúng.

- Bảo tàng trưng bày về nghệ thuật: Loại hình bảo tàng này trưng bày chủ yếu là các sưu tập nghệ thuật hoặc là không gian cho các cuộc triển lãm nghệ thuật, thường là nghệ thuật thị giác. Cán bộ nghiên cứu trưng bày ở các bảo tàng này thường là chuyên

gia trong lĩnh vực lịch sử nghệ thuật, nghệ sĩ thị giác, các nhà phê bình nghệ thuật... và được đào tạo thêm chuyên ngành bảo tàng học. Bảo tàng thuộc loại hình này gồm bảo tàng nghệ thuật, bảo tàng về các họa sĩ nổi tiếng, bảo tàng về các bộ sưu tập nghệ thuật tư nhân, các phòng tranh quốc gia (national gallery), bảo tàng nghệ thuật đương đại..., như: Bảo tàng Louver (Pháp); Bảo tàng Picasso (Pháp); Phòng tranh Quốc gia Washington (Hoa Kỳ); Bảo tàng Hemitage (Nga); Bảo tàng Van Gogh (Hà Lan); Bảo tàng Mỹ thuật Việt Nam... Bảo tàng trưng bày các bộ sưu tập nghệ thuật thị giác đương đại như: Bảo tàng Tate Morden (Anh); Bảo tàng Guggenheim (Hoa Kỳ và Tây Ban Nha),... hoặc một số bảo tàng nghệ thuật trưng bày những tác phẩm qua các thời kỳ cùng các tác phẩm nghệ thuật đương đại như: Bảo tàng Nghệ thuật Metropolitan (Hoa Kỳ); Phòng tranh Quốc gia Singapore (Singapore)...

- Bảo tàng trưng bày về dân tộc học: Loại hình bảo tàng này trưng bày chủ yếu về các tộc người, bao gồm các nội dung về văn hóa, phong tục, trang phục, tín ngưỡng,... Cán bộ nghiên cứu trưng bày ở các bảo tàng này thường là các chuyên gia trong lĩnh vực dân tộc học, văn hóa học, nhân chủng học, nhân học... và được đào tạo thêm chuyên ngành bảo tàng học. Bảo tàng dân tộc học đầu tiên trên thế giới là Bảo tàng Kunstkamera¹, do Sa hoàng Peter đại đế xây dựng khoảng 300 năm trước bên bờ sông Nueva, St. Petersburg, Nga (đây cũng là bảo tàng đầu tiên của Nga). Mục đích xây dựng Bảo tàng Kunstkamera là để giới thiệu các hiện vật tuyệt diệu, được Sa hoàng Peter thích thú, sưu tập khắp thế giới, cho công chúng quý tộc ở St. Petersburg.

Bảo tàng thuộc loại hình này gồm bảo tàng về con người, văn hóa tộc người, dân tộc học,... như: Bảo tàng Dân tộc học quốc gia Nhật Bản; Bảo tàng Dân tộc học Áo; Bảo tàng Văn minh thế giới (Thụy Điển); Bảo tàng Con người (Pháp); Bảo tàng Dân tộc học Việt Nam... Bên cạnh đó cũng có bảo tàng trưng bày các bộ sưu tập dân tộc học nhưng chú trọng tới tính nghệ thuật của các hiện vật, như Bảo tàng Quai Brandy (Pháp); Bảo tàng Anh (Vương quốc Anh),...

2. Những quan niệm tiếp cận và xu hướng trưng bày bảo tàng hiện đại

2.1. Hiện vật - "trái tim" của các trưng bày bảo tàng

Trong suốt quá trình tồn tại mấy trăm năm của bảo tàng, hiện vật đóng vai trò rất quan trọng đối

với các bảo tàng, vẫn luôn được coi như là “trái tim” của trưng bày bảo tàng hay như “máu của cơ thể sống”. Mặc dù vậy, cùng với sự phát triển của xã hội và sự thay đổi nhu cầu tìm hiểu kiến thức, học tập và giải trí của khách tham quan, vị trí và vai trò của hiện vật trong trưng bày hiện nay đã/đang được cân nhắc, điều chỉnh và kết hợp với một số yếu tố khác để thỏa mãn tối đa mục tiêu hoạt động của bảo tàng hiện đại và đáp ứng tốt nhất nhu cầu của khách tham quan.

- Hiện vật là trung tâm của trưng bày: Thế kỷ XVII đến đầu thế kỷ XX là thời kỳ đầu hình thành các trưng bày bảo tàng. Những hiện vật kỳ lạ, được đem về từ những vùng thuộc địa xa xôi luôn vô cùng hấp dẫn với khách tham quan quý tộc châu Âu. Tính hấp dẫn ở ngay trong sự kỳ lạ của từng hiện vật, vì thế, trưng bày bảo tàng thời kỳ đó không cần bất kỳ sự hỗ trợ nào để thu hút sự quan tâm của công chúng.

- Con người là trung tâm của trưng bày: Đến giữa thế kỷ XX, thời kỳ công nghiệp phát triển và quyền con người được đề cao, mọi hoạt động văn hóa, nghệ thuật, giải trí đều hướng tới phục vụ con người. Đồng thời, sự bùng nổ của truyền hình, điện ảnh đã tạo ra sự cạnh tranh trong việc thu hút khách tham quan giữa các thiết chế văn hóa, giải trí này. Bảo tàng cần nỗ lực để thu hút khách tham quan bằng mọi cách, dù là để thỏa mãn nhu cầu học tập hay nhu cầu hiểu kỳ, giải trí đơn thuần. Do vậy, các bảo tàng bắt đầu có xu hướng xây dựng các phòng trưng bày hiện đại, được thiết kế đẹp mắt với các thiết bị chiếu sáng chuyên dụng để tôn vinh giá trị của hiện vật và thỏa mãn thị hiếu của khách tham quan.

- Hiện vật và con người tạo nên trưng bày: Những năm cuối thế kỷ XX và đầu thế kỷ XXI, thời kỳ của công nghệ thông tin và toàn cầu hóa, khách tham quan bảo tàng không còn tò mò với những thứ kỳ lạ. Họ dễ dàng tự tìm kiếm thông tin về mọi lĩnh vực với ứng dụng “google” trên internet. Do vậy, các trưng bày bảo tàng cần phải vận dụng mọi ứng dụng khoa học, công nghệ hiện đại nhất nhằm chuyển tải một cách hiệu quả nhất nội dung và thông điệp của trưng bày tới công chúng tham quan. Đồng thời, các cán bộ trưng bày (curator) phải thực sự sáng tạo để tạo ra các trưng bày, các không gian để khách tham quan không chỉ thưởng ngoạn hiện vật mà còn có thể trải nghiệm những câu chuyện gắn với hiện vật mà bảo tàng đang nắm

giữ; tạo ra các ứng dụng để khách tham quan tham gia, trao đổi và chia sẻ ý kiến, câu chuyện và hiện vật của riêng mình với bảo tàng.

Các bảo tàng trên thế giới, kể cả các bảo tàng có số lượng khách đông, như Bảo tàng Louver, Paris, Pháp, Bảo tàng Anh, các bảo tàng thuộc Viện Smithsonian, Hoa Kỳ,... cũng luôn có những đổi mới mạnh mẽ trong tư duy tổ chức trưng bày. Tăng cường ứng dụng công nghệ thông tin, đa dạng các hình thức tường thuật, kể chuyện trong trưng bày, có sự tham gia của những cộng đồng liên quan trong việc tổ chức trưng bày và kết nối những giá trị di sản văn hóa phi vật thể trong nội dung các trưng bày hiện đại. Ví dụ như Bảo tàng Louver, Paris, Pháp, vốn nổi tiếng với các sưu tập hiện vật nghệ thuật (từ các nền văn minh) đã làm mới trưng bày gần đây nhất của họ về nghệ thuật cổ Hồi giáo với việc trưng bày đan xen giữa cổ vật, minh họa truyền thuyết (video, tương tác,...) và các bài hát cổ, kể chuyện cổ tích (audio tự động,...). Hoặc Bảo tàng Lịch sử tự nhiên New York vốn được biết đến với các sưu tập mẫu vật tự nhiên quý hiếm, nhưng vẫn đang nghiên cứu và hướng việc trưng bày về tự nhiên gắn với văn hóa và con người của vùng đất đó - nhìn nhận văn hóa như là kết quả của sự tương tác giữa tự nhiên và con người (ứng xử của con người với sự biến đổi của tự nhiên; các phong tục, tập quán và tri thức bản địa liên quan đến tự nhiên,...).

2.2. Bảo tàng trưng bày về cộng đồng và vì cộng đồng

Với quan điểm trưng bày vừa cần có tính giáo dục lẫn giải trí, Bary Lord, trong “Sổ tay cho trưng bày bảo tàng” (The Manual of Museum exhibition) cho rằng: “Mục đích của trưng bày trong bảo tàng là để thay đổi, trong một vài phương diện, mối quan tâm, thái độ và các giá trị của khách tham quan; thông qua việc khám phá ý nghĩa của hiện vật trưng bày - một sự khám phá được kích thích và duy trì thông qua sự tin tưởng của người xem về tính nguyên bản của các hiện vật”². Cũng với quan điểm về mục đích của trưng bày bảo tàng như vậy, Bary Lord đã phân tích để thấy rằng: Bảo tàng không phải là thư viện và trưng bày bảo tàng không nên chỉ như một cuốn sách; bảo tàng cũng không phải là trường trung học hay trường đại học và trưng bày bảo tàng không nên cố sức giảng bài hay lên lớp; bảo tàng cũng không phải là nơi thờ cúng, vì thế trưng bày bảo tàng không thể thuyết pháp;

trưng bày bảo tàng cũng không phải là một cuốn phim, trò chơi điện tử hay trò chơi cảm giác mạnh. Mặc dù trưng bày bảo tàng có thể bao gồm các hình thức giải trí nghe nhìn, các chương trình truyền thông đa phương tiện và hệ thống tương tác hay mô phỏng. Tất cả các phương tiện này nên được hướng vào mục tiêu biến đổi phần nào mối quan tâm, thái độ và các ứng xử của khách tham quan về nội dung trưng bày³.

Hơn nữa, với tư cách là một thiết chế văn hóa phục vụ nhu cầu hưởng thụ văn hóa của công chúng, trưng bày bảo tàng ngày nay hướng các nội dung trưng bày về cộng đồng và vì cộng đồng. Trưng bày ở bảo tàng không còn thụ động với việc chỉ bày các hiện vật (theo tiến trình lịch sử đã được xác định), được chú thích đầy đủ thông tin, thuyết minh, giới thiệu nội dung trưng bày theo các bài đã được chuẩn bị sẵn; hoặc trưng bày những gì bảo tàng muốn khách tham quan tìm hiểu, áp đặt các thông điệp mà bảo tàng cho rằng công chúng nên biết. Bảo tàng hiện đại cần phải hiểu rõ nhu cầu tìm hiểu, mong muốn học tập, trải nghiệm của công chúng để xây dựng các nội dung, các hoạt động phù hợp với nhu cầu của công chúng tham quan.

Trong lịch sử các trưng bày bảo tàng trên thế giới, có nhiều bài học lớn cho các trưng bày thất bại khi không tìm hiểu trước nhu cầu của công chúng, bỏ qua ý kiến của cộng đồng hoặc thực hiện các trưng bày với các nghiên cứu kiểu "bề trên", "nghiên cứu quý tộc". Những bài học từ các cuộc trưng bày này vẫn luôn được nhắc đến như những ví dụ điển hình, được đưa vào các bài giảng bảo tàng học về nghiên cứu, xây dựng trưng bày bảo tàng hiện đại. Để thấy được các bài học về việc tìm hiểu và đáp ứng nhu cầu của các nhóm công chúng khác nhau, xin tóm tắt lại hai ví dụ điển hình như sau:

- Trưng bày "Enola Gay"⁴ (năm 1995): Nhân dịp kỷ niệm 50 năm ngày kết thúc Chiến tranh thế giới lần thứ II, Viện Smithsonian (Hoa Kỳ) đã trưng bày chiếc máy bay B-29 Enola Gay tại Bảo tàng Quốc gia Hàng không và Không gian Smithsonian, Washington DC (Hoa Kỳ). Đây là chiếc máy bay đã thả quả bom nguyên tử xuống Hiroshima (Nhật Bản). Trưng bày này đã bị phản ứng gay gắt bởi một số nhà sử học uy tín của Hoa Kỳ và các nghị sỹ bảo thủ Nhật Bản. Họ cho rằng, việc trưng bày Enola Gay như là một biểu tượng của việc "chấm dứt sớm chiến tranh" là không công bằng với những nạn nhân (ở cả hai phía) của vụ thả bom nguyên tử xuống Hi-

roshima ở Nhật Bản. Đồng thời, nảy sinh các tranh cãi giữa việc giới thiệu về Enola Gay (và việc thả bom nguyên tử xuống Hiroshima) như là nguyên nhân giúp chấm dứt sớm chiến tranh thế giới lần thứ II hay là nguyên nhân của cuộc chạy đua vũ khí nguyên tử giữa các cường quốc, mà ảnh hưởng của nó vẫn tồn tại đến ngày nay. Những tranh luận chuyên môn gay gắt này đã dẫn đến việc trưng bày phải dừng sớm hơn dự định và giám đốc phụ trách tổ chức trưng bày đã phải từ chức sau đó. Đây là bài học lớn cho giới bảo tàng học thế giới trong việc xác định một cách tiếp cận cân bằng khi nhìn nhận lịch sử trong trưng bày bảo tàng, sai thời điểm công bố tư liệu hoặc nhìn nhận lịch sử một cách sơ sài, một chiều và phiến diện có thể hủy hoại các trưng bày và mục tiêu hoạt động của bảo tàng một cách nhanh chóng.

- Trưng bày "Harlem trong tâm trí tôi: Thủ phủ văn hóa của dân Mỹ da đen, 1900 - 1968"⁵ tại Bảo tàng Nghệ thuật Metropolitan (MET), New York (Hoa Kỳ). Nhân dịp 70 năm cộng đồng người Mỹ gốc Phi này cư trú trên đất Hoa Kỳ, MET trưng bày giới thiệu về văn hóa, nghệ thuật của cộng đồng Mỹ gốc Phi ở khu vực Harlem, New York. Tuy nhiên, thay vì giới thiệu các tác phẩm nghệ thuật của các nghệ sỹ người Mỹ gốc Phi, MET lại trưng bày chủ yếu các bài báo viết về các nghệ sỹ này, kèm theo các ghi âm, băng đĩa, các hình ảnh do người da trắng chụp các tác phẩm của người Mỹ gốc Phi... MET cũng đã bỏ qua ý kiến góp ý của cộng đồng người Mỹ gốc Phi và thể hiện góc nhìn về văn hóa, nghệ thuật (thông qua đó là thân phận của người Mỹ gốc Phi) từ góc nhìn của những nhà nghiên cứu da trắng. Trưng bày đã gây ra các phản ứng dữ dội của cộng đồng người Mỹ gốc Phi, thậm chí có các cuộc bạo động và biểu tình tại New York nhằm phản đối quan điểm trưng bày này của MET. Mặc dù đây là trưng bày ngắn hạn có số lượng khách tham quan lớn nhất từng được biết cho đến nay: 9.467 người trong 4 tiếng đầu tiên, 75.000 người trong 9 ngày đầu tiên, hàng trăm nghìn lượt khách tham quan trong 3 tháng mở cửa và 16.000 sách giới thiệu về trưng bày đã bán hết. Tuy nhiên, trưng bày này vẫn luôn được coi là trưng bày với kiểu nghiên cứu "bề trên", như những "ông chủ" giới thiệu về "nô lệ" của mình - và đó là nguyên nhân dẫn đến thất bại của trưng bày với những phản ứng gay gắt và tiêu cực của cộng đồng người Mỹ gốc Phi.

3. Đổi mới trưng bày

3.1. Tại sao phải đổi mới trưng bày

Đổi mới trưng bày là việc thay đổi một phần hoặc hoàn toàn các trưng bày bảo tàng, bao gồm cả việc đổi mới nội dung, hình thức và các hoạt động phục vụ công chúng. Đổi mới trưng bày còn được hiểu là thay đổi các sứ mệnh, tầm nhìn và mục tiêu của trưng bày; là đổi mới trong tư duy tổ chức và quản lý trưng bày. Hay nói cách khác, dễ hiểu hơn, đổi mới trưng bày thực sự là việc loại bỏ tư duy xây dựng trưng bày cũ, áp dụng phương pháp tiếp cận trưng bày (bao gồm cả việc xây dựng các chương trình giáo dục, chương trình công chúng) mới.

Để đổi mới thành công, cán bộ quản lý, nghiên cứu trưng bày cần hiểu rõ và tuân thủ các phương pháp tiếp cận nội dung trưng bày theo xu hướng bảo tàng học hiện đại. Đồng thời, tuân thủ các lộ trình khoa học xây dựng trưng bày bảo tàng hiện đại trong quá trình nghiên cứu và xây dựng trưng bày. Xác định rõ mục tiêu của trưng bày, loại hình trưng bày và áp dụng các phương pháp riêng biệt, hiệu quả cho từng trưng bày. Đồng thời, một trong những căn cứ quan trọng để đổi mới thành công các trưng bày bảo tàng, là việc thực hiện các đánh giá trưng bày đã có một cách khoa học và công bằng. Những kết quả đánh giá này sẽ định hướng để phát huy những thành công và hạn chế những rủi ro làm ảnh hưởng đến chất lượng trưng bày và uy tín của bảo tàng.

Trước đây, các trưng bày bảo tàng thường tập trung vào việc giới thiệu các bộ sưu tập hiện vật, đặc biệt là các sưu tập quý hiếm hay giới thiệu vấn đề theo tiến trình lịch sử. Với xu hướng hiện đại và quan niệm mới, các trưng bày ngày nay được đánh giá là thành công khi có sự tham gia của cộng đồng trong việc xây dựng nội dung trưng bày, sự tham gia của khách tham quan trong quá trình tìm hiểu và khám phá trưng bày. Bảo tàng hiện đại coi trọng ý kiến đánh giá, góp ý của khách tham quan và thường có các đánh giá, tìm hiểu, phân tích nhu cầu khách tham quan một cách cẩn trọng và kỹ lưỡng trước khi tiến hành nghiên cứu, xây dựng các trưng bày và các hoạt động phục vụ công chúng. Đôi khi, tiếng nói của công chúng quyết định nội dung của các trưng bày của bảo tàng, do vậy, nhiều bảo tàng quan niệm rằng: "Không thể trưng bày về họ mà thiếu sự tham gia của họ"⁶.

Bảo tàng với tư cách là một thiết chế văn hóa trong xã hội hiện đại cần phải là một nơi mà khách

tham quan có thể tham gia vào việc hình thành nên ý tưởng của trưng bày, chia sẻ và kết nối mọi người qua các nội dung liên quan của trưng bày. Thông qua trưng bày, bảo tàng tạo cơ hội, phương tiện cho khách tham quan đóng góp ý kiến của riêng mình, đóng góp hiện vật liên quan và cùng sáng tạo khi thể hiện trưng bày. Khách tham quan được cùng thảo luận, giao lưu với cán bộ bảo tàng và với khách tham quan khác, tiếp nhận kiến thức và giới thiệu cho người khác những gì họ thấy và những gì họ trải nghiệm tại trưng bày. Thông qua đó, bảo tàng cũng tiếp nhận những ý kiến trao đổi, các câu chuyện của cộng đồng, hiện vật hiến tặng và các ý tưởng mới do khách tham quan đề xuất làm cơ sở cho việc điều chỉnh trưng bày hiện tại và nghiên cứu, phát triển các trưng bày trong tương lai.

Nếu coi đổi mới trưng bày là thay đổi các sứ mệnh, tầm nhìn và mục tiêu của trưng bày, thì các sáng tạo, phát triển trưng bày mới không thể chỉ là việc in lại các ảnh trưng bày cũ, sơn sửa lại tường, vách cũ và làm mới các chú thích hiện vật cũ,... Càng không thể chỉ là thiết kế lại hình thức trưng bày với những nội dung và hiện vật cũ. Đổi mới trưng bày cần được bắt nguồn từ những cơ sở khoa học thuyết phục, có nguồn lực và mục đích phù hợp với bối cảnh hoạt động mới của bảo tàng, cập nhật những phương pháp tiếp cận mới, những cách nhìn mới về các vấn đề lịch sử cũng như về con người. Những cơ sở dẫn đến việc cần phải đổi mới trưng bày thường rất đa dạng, nhưng chủ yếu tập trung vào các lý do như sau:

- Từ nhu cầu bảo quản hiện vật trưng bày: Thiết bị trưng bày xuống cấp, lạc hậu và không bảo đảm kiểm soát tốt môi trường trưng bày nhằm thỏa mãn các yêu cầu khắt khe của việc bảo quản hiện vật trưng bày.

- Từ kết quả các nghiên cứu mới liên quan: Nội dung trưng bày hiện tại cần được bổ sung, điều chỉnh hoặc đình chính căn cứ từ các kết quả nghiên cứu mới, các phát hiện khoa học mới, các nhân chứng mới,...

- Từ mong muốn tìm hiểu của khách tham quan: Kết quả đánh giá khách tham quan cho thấy trưng bày hiện tại không thỏa mãn nhu cầu tìm hiểu, học tập của khách tham quan.

- Từ yêu cầu tăng cường phối hợp với cộng đồng: Để phù hợp với xu hướng mới của bảo tàng quốc tế, các bảo tàng, căn cứ theo loại hình của bảo tàng mình, phát triển và hợp tác sâu hơn nữa với

các cộng đồng liên quan trong quá trình xây dựng trưng bày mới. - Từ yêu cầu tăng cường ứng dụng công nghệ: Công nghệ thông tin phát triển mạnh mẽ theo thời gian là một phương thức hữu hiệu cho bảo tàng chuyển tải các thông điệp của mình. Đặc biệt, trưng bày bảo tàng với các trải nghiệm công nghệ mới sẽ thu hút giới trẻ, học sinh tìm hiểu nội dung trưng bày.

3.2. Nhu cầu đổi mới trưng bày tại các bảo tàng ở Việt Nam

Bất kể một trưng bày nào, với quy mô của trưng bày lớn (2.000 - 3.000m² trưng bày) hoặc trưng bày nhỏ (200 - 300m² trưng bày), có số lượng khách tham quan ít hay nhiều, dài ngày (1 năm - 5 năm) hay trưng bày chuyên đề, ngắn ngày (3 tháng, 6 tháng - dưới 1 năm), qua thời gian đều cần được đổi mới cách thực tiếp cận nội dung, hình thức trưng bày nhằm phục vụ khách tham quan với những trình độ nhận thức khác hơn, nhu cầu tìm hiểu kiến thức khác hơn, kỹ năng sử dụng công nghệ phát triển hơn,... Đồng thời, không nhiều người muốn nghe một câu chuyện nhiều lần, xem một bộ phim nhiều lần hoặc quay lại thăm trưng bày bảo tàng nhiều lần. Nhất là khi người xem đã biết nội dung truyện, đã nghe cách người kể chuyện thể hiện, biết nội dung lẫn cách thức chiếu phim, thuộc hiện vật trưng bày và quen với hình thức trưng bày.

Các bảo tàng ở Việt Nam, đa phần là bảo tàng công lập, được hình thành và xây dựng từ năm những 1990 đến năm 2000, thời điểm các công nghệ hiện đại trong trưng bày bảo tàng vẫn còn xa lạ ở Việt Nam, các vật liệu xây dựng phục vụ cho trưng bày chưa đảm bảo độ bền vững tối thiểu (gỗ dán, gỗ công nghiệp, nhôm, kính thông thường,...), hệ thống ánh sáng chủ yếu là các thiết bị chiếu sáng dân dụng (đèn sợi đốt, huỳnh quang,...), công nghệ in ấn, chất liệu in ấn không đảm bảo độ bền vững của màu sắc... Đồng thời, gần như tất cả trưng bày này đều không có thiết bị hỗ trợ bảo quản hiện vật trong trưng bày (thiết bị hút ẩm, kiểm soát các tia bức xạ cho hiện vật, thiết bị kiểm soát côn trùng,...). Do đó, dẫn đến việc các trưng bày thường xuống cấp sau 1 - 2 năm mở cửa, ảnh hưởng đến tuổi thọ của hiện vật, sức khỏe của cán bộ bảo tàng và khách tham quan.

Các nhà quản lý, cán bộ bảo tàng đều dễ dàng thống nhất rằng, trưng bày xuống cấp, không còn đảm bảo phục vụ tốt khách tham quan (ánh sáng không đủ đọc các bài viết, chú thích, màu sắc trưng

bày làm lu mờ hiện vật,...), sẽ làm nản lòng bất kỳ vị khách tham quan nào, kể cả các chuyên gia, những người có kiến thức sâu rộng về nội dung trưng bày, khi họ đến bảo tàng để tìm hiểu kỹ hơn về hiện vật. Chưa bàn đến nội dung trưng bày, sự xuống cấp của hình thức trưng bày đã là một lý do cấp thiết để các bảo tàng tiến hành việc đổi mới các trưng bày, nếu bảo tàng muốn tiếp tục thực hiện nhiệm vụ phục vụ cộng đồng.

Đối với những bảo tàng ở Việt Nam được xây dựng, trưng bày từ những năm 2000 đến nay, dù đã có những cập nhật về công nghệ hiện đại, về thiết bị trưng bày và hệ thống ánh sáng tiêu chuẩn cho trưng bày bảo tàng, nhưng nhiều trưng bày vẫn được thực hiện với tư duy tiếp cận áp đặt quan điểm của bảo tàng tới khách tham quan. Đa phần các bảo tàng chưa có đánh giá nhu cầu của khách tham quan một cách chuyên nghiệp trước khi xây dựng các trưng bày của mình, vẫn sử dụng hình ảnh, tác phẩm nghệ thuật (xin chưa bàn đến chất lượng nghệ thuật của các sản phẩm này) để lấp đầy các "khoảng trống" của hiện vật lịch sử. Hơn nữa, nhiều bài viết trong trưng bày chỉ thể hiện quan điểm của bảo tàng (hoặc của cán bộ bảo tàng) về nội dung trưng bày (ở bài viết, ở chú thích, ở thuyết minh,...), thiếu tiếng nói của những nhân chứng, người trong cuộc, những người có uy tín, những người dân,... Như vậy, khách tham quan hiện đại sẽ không cảm thấy thỏa mãn với nội dung của trưng bày, kể cả khi sự thật của nội dung đã được minh chứng trong lịch sử và được ghi chép trong sách giáo khoa. Khách tham quan để có cảm giác bị dẫn dắt cảm xúc một cách thụ động bởi bảo tàng, chứ không tự cảm nhận, tự xúc cảm với nội dung trưng bày một cách tự nguyện và tin cậy. Đây cũng là điểm yếu của nhiều bảo tàng ở Việt Nam, xây dựng trưng bày nhanh, theo kế hoạch nhưng không theo các lộ trình khoa học bắt buộc của chuyên ngành bảo tàng học. Thực tế cho thấy, các trưng bày có hiệu quả với xã hội, được công chúng đánh giá cao đều được xây dựng dựa trên các lộ trình khoa học bảo tàng học, từ những kinh nghiệm thành công, kinh nghiệm thất bại của chính bảo tàng, để hình thành và phát triển những trưng bày hấp dẫn, có bản sắc riêng. Như trưng bày "Cuộc sống ở Hà Nội thời bao cấp (1975 - 1986)" tại Bảo tàng Dân tộc học Việt Nam năm 2006; trưng bày "Chuyện những bà mẹ đơn thân" tại Bảo tàng Phụ nữ Việt Nam năm 2011,...

Trưng bày Văn hóa các quốc gia Đông Nam Á tại Bảo tàng Dân tộc học Việt Nam - Ảnh: Tác giả

Những trưng bày bảo tàng được hình thành từ sau những năm 2000, cơ bản đã cập nhật được những vận liệu mới trong trưng bày, có các thiết kế mỹ thuật, thiết kế đồ họa đẹp mắt và hệ thống ánh sáng chuyên dụng. Tuy nhiên, chính vì áp dụng quá nhiều “nghệ thuật” trong việc minh họa lịch sử, thiết kế đồ họa chưa phù hợp với trưng bày bảo tàng (cỡ chữ, kiểu chữ, nhiều màu sắc,...) dẫn đến những hạn chế cho khách tham quan theo dõi nội dung, phát triển cảm xúc và tin tưởng vào nội dung trưng bày. Hơn nữa, nhiều trưng bày vẫn áp dụng phương pháp tiếp cận trưng bày “miêu tả” lịch sử, làm cho trưng bày giống như các cuốn sách lịch sử - đòi hỏi sự chú tâm cao cùng với mục đích tham quan rõ ràng mới hiểu được nội dung trưng bày. Phương pháp trưng bày này thường tạo nên sự bối rối cho khách tham quan khi thiếu vắng tính đa dạng trong tường thuật lịch sử, người xem cảm nhận thụ động, một chiều thông tin, bởi sự dẫn dắt của cán bộ bảo tàng (thể hiện qua chú thích, bài viết, thuyết minh do bảo tàng xây dựng, không có các phỏng vấn những người trong cuộc, các nhân chứng, những câu trích quan trọng,...).

Do vậy, để thực sự hấp dẫn được khách tham quan, thu hút khách quay lại và giới thiệu về các hoạt động của trưng bày tới bạn bè, bảo tàng cần

sáng tạo đổi mới phương thức tiếp cận nội dung, hình thức trưng bày và đa dạng các hoạt động xung quanh trưng bày. Tăng cường các nghiên cứu về ứng dụng ngôn ngữ hiện đại trong các bài viết, chú thích, thuyết minh; các ứng dụng công nghệ trong trưng bày, giúp khách tham quan hiểu rõ hơn, chính xác hơn, chi tiết hơn về hiện vật, sự kiện lịch sử, tác phẩm nghệ thuật,...; khuyến khích và tạo cơ hội tham gia của cộng đồng trong quá trình chuẩn bị các trưng bày, các hoạt động bên cạnh trưng bày; lắng nghe và có các hành động tiếp nhận, sửa đổi trưng bày theo ý kiến của công chúng tham quan; áp dụng các kỹ thuật thiết kế không gian, thiết kế đồ họa trưng bày hiện đại, phù hợp với nhân trắc học, văn hóa, thẩm mỹ và thói quen của vùng miền.

Một điểm quan trọng nữa của việc thường xuyên đổi mới trưng bày là giúp các hoạt động bảo quản hiện vật được thực hiện liên tục, hoán đổi các hiện vật trưng bày giúp bảo vệ lâu dài tuổi thọ của hiện vật, đặc biệt là các hiện vật nhạy cảm với ánh sáng, khí hậu, như hiện vật giấy, vải, da,... Hơn nữa, việc có các hiện vật mới trong trưng bày là cơ hội đổi mới trong thuyết minh, giới thiệu trưng bày, nhất là đối với những khách tham quan quay lại trưng bày lần 2, lần 3.

Bảo tàng Quốc gia Dân da đỏ Mỹ, Washington, Hoa Kỳ (Trung bày được xây dựng với sự tham gia của các cộng đồng người Da đỏ Mỹ) - Ảnh: Tác giả

4. Tạm kết

Những năm gần đây, cộng đồng bảo tàng quốc tế đang đứng trước nhiều thách thức và khó khăn, nhất là về tài chính và các hoạt động trưng bày thu hút được khách tham quan. Những khái niệm "Bảo tàng không tường" (Museums without walls) hay gần đây hơn là "Bảo tàng không mái che" (Museums without roofs) đã hưởng các hoạt động của bảo tàng ra khỏi khuôn khổ không gian cố định của bảo tàng và mở rộng phạm vi, trách nhiệm truyền thống của bảo tàng. Để bắt kịp với xu hướng chung của cộng đồng bảo tàng quốc tế, các bảo tàng ở Việt Nam cần luôn đổi mới, sáng tạo trong tư duy tổ chức các hoạt động, phương pháp tiếp cận nội dung trưng bày và cách thức tổ chức các hoạt động giáo dục. Với những hoạt động được đổi mới thường xuyên, bảo tàng sẽ dần thu hẹp khoảng cách giữa công chúng và nội dung trưng bày, hạn chế định kiến cho rằng, bảo tàng là nơi buồn tẻ, với những hiện vật cũ kỹ. Hơn nữa, cách thức tiếp nhận thông tin, kiến thức của công chúng thường phát triển liên tục, phù hợp với sự phát triển của xã hội. Do vậy, nếu bảo tàng mong muốn chuyển tải được thông điệp tới các nhóm khách tham quan, bảo tàng cần sử dụng ngôn ngữ và cách thức kể chuyện mà nhóm khách tham quan hiểu và muốn nghe, khi

hiểu và thích thú với thông điệp của bảo tàng, công chúng sẽ nhớ và quay lại thăm trưng bày cùng với bạn bè và người thân.

Đổi mới hoạt động trưng bày không chỉ đem lại kết quả tốt cho một trưng bày cụ thể, mà còn đem lại danh tiếng, uy tín và quan trọng hơn nhất là xây dựng lòng tin của công chúng với bảo tàng. Đồng thời, các hoạt động chuyên ngành này của bảo tàng cũng là chất liệu cho hoạt động quảng bá, truyền thông của bảo tàng, thúc đẩy sự ghi nhận của công chúng với các hoạt động của bảo tàng, nhận diện rõ hơn vai trò của bảo tàng trong việc bảo vệ và phát huy giá trị di sản văn hóa nói riêng và phát triển xã hội nói chung./.

N.H.N

Chú thích:

1, 6- *Nhiệm vụ của Bảo tàng Dân tộc học (The Mission of the Ethnological Museum)* - Bài Hội thảo "Quá khứ, hiện tại và tương lai của bảo tàng dân tộc học" Seoul, 14/6/2010, TS. Steven Engelsman, Giám đốc Bảo tàng Dân tộc học Volkenkunde, Phần Lan.

2. 3- *The Manual of Museum exhibition (Hướng dẫn trưng bày bảo tàng)*, Bary Lord, Nxb. Rowman & Littlefield, 2014, tr. 18.

4- Xem thêm tại: <http://digital.lib.lehigh.edu/trial/enola/>

5- Xem thêm tại:

<https://journals.ku.edu/index.php/amerstud/article/view-File/3141/3898>